

PROVINCIJALIZACIJA OBRAZOVNOG SISTEMA

DR. MUHIDIN DŽANKO

Postoji u našem narodu jedna izreka koja možda najbolje ilustrira trenutno konfuzno i haotično stanje u obrazovnom sistemu Bosne i Hercegovine. U toj izreci, koja potječe još od osmanskoga doba, kaže se: “Koliko vilajeta, toliko adeta”, a u našem vremenu moglo bi se reći: Koliko kantona, toliko i univerziteta, koliko gradova, toliko i fakulteta. Ova podrugljiva izreka odslikava stanje posve mašnje provincijalizacije u bosanskohercegovačkom obrazovnom sistemu koji je po mnogo čemu endemičan u čitavoj današnjoj Evropi. U vrijeme velikih transatlantskih integracija i “šengenske Evrope” u kojoj jedan Nijemac ili Belgijanac sa ličnom kartom može putovati od Jadrana do Baltika, u Bosni dva đaka iz Ilijaša i Visokog uče po različitim kantonalnim nastavnim planovima i programima svoj maternji jezik i nacionalnu književnost i povijest. Kantonizacija obrazovnog sistema na teritoriji gdje Bošnjaci čine većinu liči na srednjovjekovne latifundije u kojima caruju mediokriteti i lokalni moćnici, što po logici svojih provincijalnih razmišljanja nastoje u svome mjestu otvoriti fakultet ili “barem višu školu” gdje god ima veća autobuska stanica. Poznat je slučaj prosvjetnog birokrate iz jednog našeg kantonalnog centra koji se zalagao za obavezno otvaranje arhitektonskog fakulteta u svome “malom mistu”, a na pitanje kako to

misli ostvariti kada u toj regiji nema niti diplomiranih arhitekata a kamoli magistara ili doktora arhitekture, birokrata je lakonski odgovorio da upravo zbog toga što nemaju diplomiranih arhitekata u svome mjestu oni i hoće u “kantonalnoj metropoli” otvoriti arhitektonski fakultet. Slično se dogodilo u još jednom kantonalnom centru gdje su otvorili muzičku akademiju uz objašnjenje da su to uradili zato što prije toga nisu imali ni nižu muzičku školu. Ma koliko ove bizarne informacije ličile na trač sa stranica žute štampe, to je ipak otužna istina našeg toliko željenog i zagovaranog decentraliziranog obrazovnog sistema. Zato je skoro deplasirano praviti bilo kakve usporedbe ili paralele sa stanjem obrazovnih institucija u Evropi, jer smo mi trenutno usporedi jedino sami sa sobom.

Posebno je otužna i sumorna situacija u onome što se jezikom prosvjetarske birokratije naziva nacionalnom grupom predmeta, kako na nastavničkim fakultetima, tako i u srednjim i osnovnim školama. Na teritoriji gdje živi većinsko bošnjačko stanovništvo postoje tri filozofska fakulteta (u Sarajevu, Mostaru i Tuzli), zatim Pedagoški fakultet u Bihaću i četiri Pedagoške akademije (u Sarajevu, Zenici, Mostaru i Tuzli). Interesantno je primijetiti da se ni na jednoj od pobrojanih institucija ne dobija

ista diploma, naprimjer profesora bosanskoga jezika i bošnjačke književnosti, već svaki odsjek ima neki svoj poseban naziv i neke svoje "kantonalne diplome" koje često važe dotle dokle može doprijeti gradski prijevoz. Tako, naprimjer, u Sarajevu svršeni diplomant teoretski može dobiti šest različitih diploma na dva odsjeka, u Tuzli dobija diplomu profesora bosanskoga jezika i književnosti, u Mostaru je ova nacionalna grupa predmeta spojena sa engleskim jezikom, a u Bihaću je maternji jezik u kombinaciji sa historijom. Sasvim je jasno da se u ovakvoj konstelaciji odnosa ne može govoriti o temeljnoj nacionalnoj disciplini (maternjem jeziku i nacionalnoj književnosti), već se više radi o regionalno shvaćenim disciplinama koje se uopće ne proučavaju na institucionalnoj razini i čije postojanje služi kao masna sinekura brojnim "kantonalnim stručnjacima". Ono što je nekada i postojalo (Institut za književnost i jezik u Sarajevu) sada je ukinuto bez ikakvih izgleda da u dogledno vrijeme bude obnovljeno. Pri nacionalnom kulturnom društvu pokušalo se sa velikim književnim projektom "Bošnjačka književnost u 100 knjiga", ali je i taj projekat naišao na nesavladive finansijske prepreke, tako da je naša nauka o književnosti i jeziku postala ovisna o radu rijetkih i uistinu vrijednih pojedinaca. Kako onda porediti našu situaciju sa "stanjem u Evropi", kad u svakoj evropskoj državi proučavanje maternjeg jezika i nacionalne književnosti nije stvar pojedinaca, već razlog za postojanje brojnih visokoškolskih i naučnih institucija. Primjerice samo u gradu Zagrebu postoji desetak zavoda ili instituta koji se sustavno bave proučavanjem književnosti i jezika, svaka od tih institucija ima svoje časopise i glasila, redovno organiziraju simpozijume i učestvuju na međunarodnim slavističkim skupovima. Tako je samo iz Hrvatske na velikom slavističkom simpozijumu u poljskom gradu Krakovu učestvovalo 27 hrvatskih znanstvenika, a iz drugih zemalja broj znanstvenika je bio znatno veći. Na tom skupu srpski filolozi su podnijeli famozni dokument "Slovo o srpskom jeziku" manifestirajući vlastitu aroganciju i agresivnost u (pseudo)naučnom pristupu. Jedini slavenski narod koji na tom skupu nije imao svoje znanstvene predstavnike bili su Bošnjaci, nažalost, mada u slavističkom svijetu postoji veliko interesovanje za postignuća iz oblasti proučavanja bosanskoga jezika i bošnjačke književnosti, kao i općenito iz oblasti proučavanja jezičke i književne tradicije u Bosni

i Hercegovini. (Ne)svijest o vlastitoj samodovoljnosti tipična je odlika provincijalnih sredina. Provincijalna svijest oduvijek je bila skopčana sa njezinom (samo)izolacijom. Da nevolja bude veća - ta (samo)izolacija je kod nas još i institucionalizirana, jer su naši naučni radnici najčešće onemogućeni da kontaktiraju sa naučnim institucijama u svijetu, osim rijetkih pojedinaca koji vani idu po političkim direktivama ili po sistemu "ja tebi, ti meni". Kao ilustraciju tog onemogućavanja mogao bih navesti vlastiti primjer od prošle godine kada sam trebao učestvovati sa pisanim referatom na velikom slavističkom simpozijumu u poljskom gradu Poznanju povodom obilježavanja 2000 godina krišćanstva. Na tom simpozijumu, u okviru panela "Književnost i veliki slavenski mitovi" imao sam prijavljen referat o mitologizaciji historije u suvremenoj bošnjačkoj književnosti, ali mi nijedna naša državna institucija niti međunarodna organizacija iz Sarajeva nije htjela pomoći da odem u Poznanj. Takvih je primjera bezbroj u sumornoj slici naše nauke. Neminovno se postavlja pitanje zašto je tako teška situacija u oblasti proučavanja nacionalne grupe predmeta, osobito bosanskoga jezika i bošnjačke književnosti? Jedan od uzroka takvog sumornog stanja jeste nepostojanje centralnih institucija koje bi se bavile strateškim proučavanjem bosanskoga jezika i bošnjačke književnosti. To bi u prvom redu trebali biti dva odsjeka, za književnost i jezik, pri Filozofskom fakultetu, u Sarajevu, zatim Institut za književnost i jezik i Pedagoški zavod na federalnom ili državnom nivou. Te institucije trebale bi biti od centralnog značaja, ali nikako ne i centralizirane i autistične u svome djelovanju naspram kantonalnih centara. One bi svoje odjele mogle imati u različitim kantonalnim središtima. Tako bi centralni pedagoški zavod imao svoje odjele u postojećim kantonalnim zavodima. Institut za književnost mogao bi, naprimjer, imati svoje odjele u Zenici i Tuzli, a Institut za jezik u Bihaću i Mostaru, dok bi sarajevski odsjeci mogli imati svoja odjeljenja u Tuzli, Mostaru i Bihaću. Pri biranju naučnog kadra vodilo bi se računa i o regionalnom ključu, ali on ne bi smio, kao do sada, biti presudan, osobito u odabiru naučnog podmlatka. Na našim kantonalnim fakultetima većina asistenata je zašla u šestu deceniju života i na njima bi se trebala zasnivati "budućnost naše nauke i visokoškolskog obrazovanja". Politikom strateškog, a ne regionalnog odabira kadrova

izbjegao bi se trenutačni šum na komunikaciji između naših naučnih i prosvjetno-pedagoških ustanova koje uopće ne surađuju, pa jedan profesor na Filozofskom fakultetu u Sarajevu uopće ne zna ko su njegove kolege u Tuzli, Bijaću ili Mostaru. No, takva centralizacija obrazovnog sistema sigurno ne bi odgovarala lokalnim moćnicima, jer bi se time suzio opseg njihove moći i utjecaja na rad naučnih i prosvjetnih institucija. S druge strane, centralizacija obrazovnog sistema mogla bi biti protumačena i kao pokušaj nametanja grada Sarajeva kao vrhovnog intelektualnog, kulturnog i administrativnog središta, čime bi se još više provincijalizirao tzv. prostor u unutrašnjosti. No, takva bojazan bila bi bespredmetna ukoliko bi se u kantonalnim centrima otvarali određeni fakulteti koji ne bi bili u koliziji sa postojećim fakultetima u Sarajevu ili pak otvaranjem odjeljenja postojećih sarajevskih fakulteta. Tako bi se prevladala današnja situacija u kojoj na prostoru gdje živi oko milion stanovnika (koliko, naprimjer, otprilike ima i grad Zagreb) imamo četiri univerziteti ili primjerice tri filozofska fakulteta. Šta se time postiže? Ništa drugo doli provincijalizacija i dalja destrukcija jednoga već nakaradno isparceliziranog prostora po kantonalno-administrativnim granicama.

Sjetimo se također da u Bosni i Hercegovini paralelno funkcioniraju tri nacionalno podijeljena obrazovna sistema, a jedan od njih, bošnjački, dodatno je isparceliziran po kantonalnom principu. Zato nam se i dešava takav paradoks da đaci u Ilijašu i Visokom, mjestima udaljenim jedno od drugog svega nekoliko kilometara, ne uče po istom nastavnom planu i programu i čak ne idu niti u isti tip škole, jer pripadaju različitim kantonima. Drugi set pitanja koji nam se nameće pri razmatranju stanja u nacionalnoj grupi predmeta (maternji jezik i književnost) jeste kakav je kvalitet nastave bosanskoga jezika u našim školama; koji nastavnici tu nastavu obavlja, koji je nivo educiranosti toga kadra; kakvi su nastavni planovi i programi, udžbenici i kakav je uopće status nastavnog predmeta Bosanski jezik i književnost? Odmah treba kazati da su 1990. - te godine bile vrijeme velikih promjena i potresa u obrazovnom sistemu, te u tome smislu treba razlikovati tri obrazovna perioda: 1. od 1990. do 1992. godine (tranzicijski period), 2. od 1992. do 1995. godine (ratni period) 3. od 1995. do 2000. godine (postratni period). U tranzicijskom periodu nisu izvršene bitnije promjene u nas-

tavnom programu sh./hs. jezika. Izbor pisaca i književnih djela vršena je prema tzv. nacionalnom ključu, a nominacija bosanskoga jezika nije zaživjela niti u sredinama gdje su Bošnjaci činili apsolutnu većinu u strukturi stanovništva. Više od dvije trećine nastavnog kadra za predmet sh./hs. jezik činili su Srbi i Crnogorci koji su prosvjetu i rad u državnim prosvjetnim ustanovama smatrali svojom tapijom i nekom vrstom privilegirane nacionalne profesije. Početkom agresije na Bosnu i Hercegovinu veći dio srpsko-crnogorskog nastavnog kadra otišao je na teritoriju pod kontrolom SDS-a ili je napustio Bosnu, tako da je u mnogim sredinama nedostajao kvalificirani nastavnički kadar. Nastavu su izvodila nestručna lica (srednjoškolci, zanatlije, nesvršeni studenti) čak i bez elementarnih predznanja. Ipak, u ratnom periodu konačno je zaživio naziv predmeta Bosanski jezik i književnost, a 1994. godine urađeni su novi nastavni planovi i programi i novi udžbenici u kojima su dominirali sadržaji sa bošnjačkim nacionalnim predznakom. Istina, neki od tih udžbenika, kao primjerice "Gramatika bosanskog jezika" nisu zadovoljili potrebne didaktičke i stručne kriterije, ali je nastava maternjeg jezika i književnosti temeljito izmijenjena, osobito u izboru nastavnih sadržaja i književne lektire, gdje se održao princip multikulturalnosti u izboru pisaca i književnih djela, uz razumljivu pretežitost bošnjačke književnosti. Tako se može reći da je nastava bosanskoga jezika i bošnjačke književnosti faktički zaživjela tek 1994. godine.

Nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma, u postratnoj, entitetski razdijeljenoj Bosni i Hercegovini, 1998. godine urađeni su novi, tzv. federalni nastavni planovi i programi za predmet Bosanski, hrvatski jezik i književnost, ali bez učešća hrvatskih predstavnika, pa je derogiran nastavni plan i program iz 1994. godine, dok, kojeg li paradoksa, federalni plan i program nije jedinstveno zaživio niti u kantonima sa bošnjačkom većinom. Međunarodna zajednica insistirala je na uklanjanju tzv. uvredljivih sadržaja iz udžbenika iz 1994. godine, pa su i oni praktički derogirani ili oskrnavljeni do te mjere da nisu u upotrebi. Stoga je neophodna njihova revizija ili izrada novih udžbenika. Srećom, u postratnom periodu objavljeno je nekoliko veoma korisnih knjiga za nastavu maternjeg jezika (Halilovićev pravopis, Jahićeva trilogija, Alefove antologije i hrestomatije, Preporodova edicija "100 knjiga bošnjačke

književnosti”, prijevod “1001 noći” na bosanski jezik Esada Durakovića), a obnovljen je i fond književne lektire za osnovnu i srednje škole. Najlošija je situacija u univerzitetnoj udžbeničkoj literaturi, ali se i tu najavljuju neke promjene, kao naprimjer izrada Gramatike bosanskoga jezika (autori: I. Palić, Dž. Jahić, S. Halilović) ili Povijest bošnjačke književnosti koja je još uvijek u fazi projektiranja. Vremenom sve više sazrijeva i ideja o potrebi pravljenja novih nastavnih planova i programa za predmet Bosanski, hrvatski, srpski jezik sa zajedničkim osnovama, što ima podršku i iz krugova

međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini. Zato je krajnje vrijeme da se pristupi izradi strateškog planiranja nastave u nacionalnoj grupi predmeta i naučno-obrazovnih institucija koje bi se time sistematski bavile. Tek tada bi se mogli uspoređivati sa situacijom u svijetu i koristiti njihova bogata i poticajna iskustva. Bez strateških pristupa nastavi i naučnom proučavanju nacionalne grupe predmeta i bez svijesti o značaju tih temeljnih disciplina ne možemo uhvatiti potreban korak sa Evropom, te ćemo i dalje glibiti u naše duboko provincijalno kantonalno blato. **m**

Nesim Tahirović: ZNAKOVI ORIJENTA II